توانا/ داهێنان لەنێوان کاری حیکایەت و دەقی ڕۆمان.. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

پێشەکی:

ئەگەرچی لە سەردەمی تەکنەزانست و هەڵگەڕانەوەی مرۆڤی نوێ… دەقی ئەدەبی و کاری ئەدەبی و جۆرەکانی حیکایەت و ڕۆمان ئاوێتەی یەکتریین، ناتوانین پێوەرێکی نۆرماڵ و تا ئەندازەیەك نزیك لە گۆڕانکاری بۆ جیاکردنەوەیان بدۆزینەوە… چونکە وەك دەزانین دەقی گۆڕانەکان بە هەموو ڕەنگەکانیانەوە بە شێوەیەکی مێژوویی دەرکەوتن و پلە بە پلە و بە شێوەی جۆراوجۆر گەشەیان کرد… دواتر هەموو لە هونەری سینەمادا توانەوە! سینەما وەك دیاردەیەکی سەر بە ئەفراندن، نەك شوێنی نواندنەوە، وەك (دەلێز) جەختی لەدەکاتەوە… ئەفراندنی سینەمایی شوێنی نواندنەوەی نەست و دەرکەوتە نەستییەکان نییە، بەڵکو ژانرێکی جیهانی فرە ڕەهەند و فرە چێژی مەعریفە و بنین و دنیابینی سەردەمە…

بە کورتی ئەمڕۆ ژانرەکانی ئەدەب و حیکات و ڕۆمان و خەیاڵەکانی گۆڕانەوە بە هەموو ناونانەکانیانەوە هیچ جیاوازییەکی فۆرمالیان لە نێواندا نەماوە؟!. جگە لە جیاوازی داهێنان و دنیابینی و مەعریفەی فرە ڕەهەندی و شیعرییەت و تەکنیك…

بە گشتی لەو نووسینەی بەردەستاندا هەوڵمداوە بەدواداچوونێك بۆ جیاوازی (توانا)کانی گۆڕانەوە لە کاری حیکایەت و (داهێنان)ی تەکنیکی لە دەقی ڕۆماندا بکەم…

(1)

(توانا)ی حیکایەتخوانی لە (هونەر)ی دووبارە گۆڕانەوەدا خۆی دەبینێتەوە، حیکایەت شوێنی لەدایکبوونی زاری خەڵکە! حیکایەت لە ڕێی جولەی خۆ بەخۆی دووبارە گۆڕانەوەوە، دەوڵەمەندی و جیاوازییەکانی ژیان بەرەو وشکبوونەوە دەبات! چونکە هەڵگری گوتارێکی بازنەیی تەواو یەکڕەنگ و داخراوە.

ئەگەرچی هونەری دووبارە گۆڕانەوە لای گوێگرانی لە یادەوەرییدا دەمێنێتەوە، بەڵام ئەو کاتە کاڵدەبێتەوە و ون دەبێ، کە چیتر ناتوانێ چنینی دیکە بۆ گوێگرەکانی لەوەی هەیە زۆتر پەرە پێبدات؟! بەو مانایەش ئەوەی (ڕۆمان) لە (حیکایەت) جیا دەکاتەوە ئەوەیە، کە (داهێنان)ی ڕۆمان بە کەلەپوری زارەکیی ناگەڕێتەوە! جولەی هونەری

رۆمان بە رووی ژیاندا فرە رەهەندە و هەڵگری گوتارێکی کراوەی کەلەندارە، شوێنی لە دایکبوونی رۆمان بە تەنها تاکە کەسە، (سوبێکتە)! یەکەمیان بە توانای دووبارەکردنەوەی جولەی (خۆ بەخۆ) و زانینی موتلەقەوە بەندە، دووەمیان بە داهێنانی پرسی (نە-هەموو) و چەمکی ئەویترەوە دەلکێ! لە بەدواداچووندا (جیاوازییەکانی حیکایەت و رۆمان) دەکەوێتە نێوان دەعبای زانینی موتلەق و زانینی تەواو بەتاڵ.

(2)

جیاوازییەکانی نێوان (داهێنان- creation) و (توانا- ability) ئەوەیە، کە داهێنان ناکەوێتە دەرەوەی تواناوە، بەڵام دەشێ بە کارهێنانی توانا، داهێنان نەبێت؟! وەك چۆن لەو خاڵانەی خوارەوە دەبینرێت:

1- لە داهێناندا، خود خۆی دەشارێتەوە، بەڵام لە بەکارهێنانی توانادا خود خۆی بەرجەستە دەکات.

2- لە داهێناندا بەرهەمهێنانی فیکر دەبێتە شوێنی تێڕامان، لە بەکارهێنانی توانادا هێزی دەربڕین دەبێتە شوێنی سەرنج.

3- لە داهێناندا مەبەست ئاشکرا نییە، لە بەکارهێنانی توانادا مەبەست ئاشکرایە.

4-داهێنان خاوەنداری ناکرێت، توانایی خاوەنداری دەکرێت…

(3)

کاری گواستنەوەی حیکایەت بە رۆمان، دەکەوێتە نێوان (گوتراو) و (نووسراو)ەوە، ئاخاوتن و وشەوە… ئاخاوتن وەك جێگرەوەی ساکارانەی شتەکان تەماشا دەکرێ، وشەکان وەك بکوژی شتەکان (وشە رەنگدانەوەی ئەزموونێکی دیاریکراو نییە)…

لە سەردەمی هەڵگەڕانەوەدا وشەکان هەوڵدەدەن تەمومژ و وەهەم و پیرۆزی ئاخاوتن دابماڵن، چونکە هەتا دوێنێ ئاخاوتن وەك سەنتەری چارەی دەروونشیکاری و پەروەردەی دەروونشیکاران ئەژمار دەکرا، بەڵام ئەمڕۆ دنیای وشەکان دنیای شتەکان دادەهێنێ!

دووبارە کردەی گێڕینی حیکایەت بە گێڕانەوەی رۆمان، کردەی تێکشکاندنی دنیابینی و کاتێکی تایبەتە بە دنیابینی و داهێنانێکی دیکەی جیاواز! کردەی تەرجەمەکردنی منی حیکایەتخوانە، بە منی نووسەری رۆمان! کردەی گێڕینی حەکمەکە، کە راوەژی بە گەلێك هەڵومەرج لە حیکایەتدا هەڵگرتووە، بە نووسەرێك کە هەڵکشان و بەرزبوونەوەی حەز و ئارەزوو بە زانیاری و گەیشتن و سەرکەوتنی چاپەمەنی، سەرهەڵدانی جەماوەریبوونی رۆمان… وەك واڵتەر بنیامین (Walter Benjamin 1892-1940) دەڵێت: زانیاری و رۆمان پێشبڕکێی ئەوە دەکەن، ببنە جێگرەوەی حیکایەتخوانیی! (بڕوانە تەفانەك، لە

بەهەشتەوە هەڵدەکات- دەروازەیەك بە هزری والتەر بنیامین، نووسینی پێشڕەو محەمەد، ل15).

(4)

حیکایەت هەمیشە دووبارە دەکرێتەوە، ئەوەش وامان لێدەکات لەبیر نەکرێت، ئەو لەبیرنەکردنە جۆرێك لە ئەبەدییەت بە حیکایەتخوان و گێڕانەوە دەبەخشێت! بەڵام ڕۆمان یەکجارە و بە تەنها دەخوێنرێتەوە! ئەزموونەکانی ڕۆمان، ئەزموونی تەنهایی و جیاوازی و گۆشەگیریین، خوێنەری ڕۆمان مرۆڤێکی ناسکە، لە ژێر ئاسمانی پەڵە هەورێکی چڵکندا دەژی، کە بەرگەی ناگرێ! (بنیامین) لە وتارەکەی دەربارەی چەمکی مەرگ و ئەزموونی مەرگ لە نێوان حیکایەتخوان و گێڕانەوەی ڕۆماندا دەڵێت: حیکایەتخوان دەسەڵاتی خۆی (ئەبەدییەتی) لە مردنەوە وەردەگرێ، بەڵام لە ڕۆماندا مرۆڤ بە تەنها دەمرێ!

(5)

بە بڕوای من کاری تەرجەمەکردنی حیکایەت بە ڕۆمان لە لای (نووسەری داهێنەر) هەمیشە پابەندی خەیاڵی زمان و دنیابینی سەردەم و زانیاری و چیگوتن و جوانگوتنە… بە شێوەیەکی گشتی دەشێ (خەیاڵی نووسینەوەی ڕۆمان) پابەندی (ئازایەتی پاڵەوان و سەلیقەی حیکایەتخوان بێت)؟! ئەوەش ئەو کاتەیە، کە تێیدا پاڵەوانی حیکایەت دەبێ بە منی کاراکتەری سەرەکی ڕۆمان. لە میکانیزمی ئەو کردەیەشدا لە بری خۆشویستی پاڵەوانی حیکایەت، پێویستە منی نووسەر خۆشویستراوێك بۆ خۆی وێنا بکات، دەشێ ئەو خۆشویستراوە بکەوێتە نێوان ئازایەتی پاڵەوانی حیکایەت (بە گوێگرانی) و داهێنانی منی نووسەر (بە تەکنیك) ئەوەش ئەوەمان بۆ دەردەخات، کە لە گێڕینی حیکایەت بۆ ڕۆمان، (نەشوەنی) منی کاراکتەری ڕۆمان بکەوێتە بەرانبەر (شوێنی) منی پاڵەوانی حیکایەتخوان.

کەواتە لە پرۆسەی گواستنەوەی کاری حیکایەت بۆ تێکستی ڕۆمان، نووسەری ڕۆمان لە ڕێگای زمانی خوێنەرانەوە زمانی خۆی دەکاتەوە، حەز و سەلیقە و هەستەکانی خۆی سەبارەت بە کاری حیکایەت، بە تەکنیکی ڕۆمان بەرز دەکاتەوە. وەك چۆن حیکایەت بە سەلیقە و حەزی ئاخاوتن و گێڕانەوە بەندە، نووسینەوەی ڕۆمانیش پابەندی حەزی نووسین و خەیاڵی زمان و جوانی وشە دەبێ! حیکایەتخوان جەوهەری حیکایەت و سەلیقەی گێڕانەوە لە ڕێگای حەزەکانی ئاخاوتن و بەدواداچووندا پەرەپێدەدات، بە هەمان شێوە ڕۆماننووس حەزی وشە و تەکنیکی ڕۆمان لە ڕێگای دنیابینی سەردەم و زانیاری و خەیاڵی زماندا دادەهێنێ! بەڵام جیاوازی نێوان حیکایەتکردنی رابردوو و داهێنانی ڕۆمان، گواستنەوەی گوتراو و دۆزینەوەی نەگوتراو، ئەوەی

حیکایەت دەیزانێ و ئەوەی ڕۆمان دەینووسێتەوە… ئەوەیە، کە (سەربابی حیکایەت) گشتە و (سەربابی ڕۆمان) تاکە، یەکەمیان سەرچاوەی حەزی (کۆمەڵایەتییە- گشتییە -سۆسیبڵ- sociable) و دووەمیان سەرچاوەی ئازاری (من – ئیگۆ- سوبێکت- subject)ە.

(6)

حیکایەت چەسپاندنی دەربڕین (ئەو شتەی لە ناوەوە دێت)ی حەزەکانی خۆ بەخۆیە! ڕۆمان جەنگەڵەکەی دال (ئەو شتەی کە سوبێکت بە دالێکی دیکە دەنوێنێتەوە)ی حەزەکانی ئەویترە! واتە پەیوەندی ئاخاوتنی حیکایەت بە گوێگردایە و پەیوەندی نووسینەوەی ڕۆمان بە خوێنەری جیاواز، یەکەمیان نواندنی سنورێکی داخراوی زمانە، دووەمیان نواندنی سنورێکی ئازاد! لە پەیوەندی سنورداردا زمان پارێزگاری لە هەر هەوڵێك دەکات، کە ئاگایانە ئاسۆی پێشبینییەکان بگۆڕێ، لە پەیوەندی ئازادانەدا زمان ئازادە لە هەر هەوڵێك، کە ئاگایانە و نائاگایانە ئاسۆی پێشبینییەکان بگۆڕێ! لە یەکەمیاندا زمان بریکارە، بەو مانایەی کە خۆ بەخۆیە! لە دووەمیاندا زمان شوێنەوارە، بەو مانایەی کە درز و پەچە! دەمەوێ بڵێم حیکایەت گوێگرێکی یەکگرتوو بە خۆی پێکدەهێنێ و ڕۆمان کۆمەڵێ خوێنەری جیاواز لە خۆی کۆدەکاتەوە.

حیکایەت ناهێڵێ ئاخاوتن ببێ بە ئاماژە و دالی نوێ، بەڵام ڕێگا خۆش دەکات بۆ ئەوەی ئاماژە و مەدلولی داتاشراو بەرهەم بێتەوە، ئەوەش لە ڕێگای ئەوەی بەردەوام هەوڵدەدا دەربڕینی ڕەوانبێژی لەناو نەچێ… ڕەنگە بەشێکی زۆری ئەوانە، لە نووسینەوەی ڕۆماندا پێچەوانە بکەونەوە.

هەولێر 6/6/2023

عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا